

Posudek vedoucího diplomové práce
na Ústavu filosofie a religionistiky FF UK v Praze

Jitka Valečková: „Problém viny u Martina Bubera“

Václav Němec, Ph.D.

Charakteristika práce

Práce je věnována pojetí lidské viny a zla v díle Martina Bubera. Jejím východiskem je poměrně krátký, avšak významný text „Vina a pocit viny“, v němž se Buber vyrovnává s pokusy o popření viny jako reálného faktoru lidského života a v této polemice načrtává základní obrysy svého vlastního pojetí viny. V první části práce (2.) autorka referuje obsah právě tohoto textu po jednotlivých kapitolách, přičemž postupně uvádí na scénu klíčové pojmy a myšlenkové elementy Buberova konceptu viny, jež zde vystupují: pojem „existenční viny“, „bytostného určení“ (2.4), proces sebe-vyjasnění, resp. vyrovnání se s vlastní vinou (2.6; 2.7) a pojem svědomí (2.6.1). Ve druhé části své práce (3.) se pak pokouší objasnit Buberův koncept viny a s ním spojené pojmy a myšlenkové motivy, jež jsou ve „Vině a pocitu viny“ spíše načrtnuty, než skutečně rozpracovány, za pomoci dalších Buberových spisů: *Já a Ty*, *Problém člověka* a *Obrazy dobra a zla*. Při svém výkladu hlavních motivů spisu *Já a Ty* autorka ukazuje, že v zaujetí základních postojů Já-Ty a Já-Ono člověk rozhoduje, do jaké míry se stává či nestává sám sebou a získává či ztrácí „účast na skutečnosti“ (3.1). V této souvislosti se jako „bytostný lidský akt“ ukazuje „odpověď protějšku“, ať už je specifikována jako setkání s Ty (*Já a Ty*) nebo jako setkání s „přítomností bytí“ (*Problém člověka*) (3.2). Právě neschopnost této odpovědi, resp. tohoto setkání ze strany člověka je v *Problému člověka* výslovně označena jako selhání, které je vlastním zdrojem a původem neautentického bytí a lidské viny. Následující exkursy o „Bohu ve světě“ (3.3) a o „Kritice náboženství“ (3.3.1), kde je předvedena neoddělitelnost setkání s jednotlivými protějšky, resp. Ty ve světě, od vztahu k věčnému Ty, a kde je vyložena Buberova kritika náboženského zpředměťování Boha, ústí ve výklad pojmu „duchovního kosmu“, jehož tmelem je odpovídání Bohu jako svému protějšku skrze živoucí setkávání s bytostmi a událostmi ve světě. Úvaha o podílu „milosti a rozhodnutí“ na událostech setkání či vztahu k protějšku (3.4) obrací pozornost k pojmu „usebrání“ či „obrácení“, které je podle Bubera základní podmínkou setkání či odpovědi svému protějšku ze strany člověka. Autorka ukazuje, že výchozí stav, z něhož se člověk musí usebrat, aby se chopil své pravé existence, a jehož rozpoznání je zároveň jakýmsi negativním impulsem k takovému usebrání, je v *Obrazech dobra a zla* charakterizován jako „chaos pohnutek“, tj. jako „stav, v němž člověkem zmítá vše-vášeň“, a jako „nesouhlas se sebou samým“, jenž člověku „brání, aby přitakal vlastnímu bytí.“ V souvislosti s výkladem „chaosu pohnutek“ (3.4.1) je též pojednán pojem „ne-polohy“ jakožto původní „distance lidské pohnutky a Bohem zamýšlené skutečnosti“, kterou Buber při své interpretaci adamovského mýtu označuje jako kořen lidské možnosti provinění. „Chaos pohnutek“, který je důsledkem „ne-polohy“, se pak ukazuje jako onen výchozí stav, z něž se člověk musí usebrat, aby v setkání se svými protějšky mohl naplňovat své bytostné určení, ale z něž také může upadnout do neautentické existence, pokud rezignuje na aktivní úsilí o tříbení a sjednocování svých pohnutek. Stav „nesouhlasu se sebou samým“ (3.4.2), v němž se člověk ocitá právě následkem své neautentické či provinilé existence, je však principálně neúnosným, a proto se může buď stát východiskem k sebe-vyjasnění a obrácení, v němž se člověk znovu usebírá na cestě za svým určením, nebo může vést k patologické formě sebe-vztahu či k přitakání stavu, s nímž v hloubi své bytosti nesouhlasí, a jeho potvrzování, jenom proto, že je jeho vlastní. Tímto rozhodnutím si však člověk uzavírá cestu k obrácení a

propůjčuje zlu jakýsi substanciální charakter. V závěru druhé části se autorka postupně zabývá výjimečným postavením vztahu k lidskému Ty (3.5), pojme, vzájemnosti a otevřenosti ve vztahu Já a Ty (3.6), Buberovým pojetím lásky (3.7) a problematikou střídání aktuality a latence ve vztahu Já a Ty (3.8). Přitom dospívá k závěru, že sám přechod z bezprostředního vztahu k Ty do předmětného světa Ono nezakládá vinu člověka. Postoj Já-Ono není sám o sobě zavrženíhodný, pokud nezíská v životě člověka nadvládu a pokud ponechává dostatečný prostor pro příležitosti setkání a vztahu. Pokud však postoj Já-Ono v životě člověka převládne, takže se omezí prostor pro setkání s protějškem, pozbývá člověk skutečnosti a upadá do neautentického a provinilého bytí. V závěrečné části (4.) autorka předkládá shrnutí výsledků svých předchozích zkoumání: Vinu člověka podle ní konstituuje „absence odpovědi“ v situacích setkání, kdy je člověk právě svým protějškem k odpovědi vyzýván. Tím se člověk zároveň mívá se svým bytostným určením, protože to lze uskutečnit pouze skrze vztah ke svému protějšku. Vina ovšem na druhé straně nespočívá v pouhém přechodu do předmětného světa Ono. Člověk však nesmí připustit, aby jej předmětný svět ovládl, a musí být s to „opustit zpředměťující přístup, kdykoli si to situace vyžaduje.“ (4.1) Porušení řádu lidského světa či života, jak o něm Buber mluví ve „Vině a pocitu viny“, tedy nespočívá ani v přechodu do světa Ono (4.2), ani v přechodu do vztahu k Ty (4.3). Řád, jenž by měl panovat mezi lidmi, podle autorky „spočívá v tom, že dle potřeb každého dne vystupují z postoje Ono do bezprostředního vztahu ke svému Ty.“ Člověk právě „respektováním tohoto řádu dostává svému bytostnému určením, stává se tím, kým má být.“ Pokud naopak tento řád porušuje, proviňuje se a mívá se se svým bytostným určením. (4.4)

Přednosti práce

Autorčiny interpretace jsou vesměs precizní a svědčí o velmi dobrém porozumění Buberovým textům i vlastní problematice, o níž pojednávají. Závěry, k nimž na základě studia Buberových textů dospívá, jsou dobře odůvodněné a přesvědčivé. Největší přínos práce spočívá v propojení různých Buberových textů věnovaných problému viny, zla či odcizení, které ve výsledku poskytuje velmi názorný celkový obraz pojetí viny u Martina Bubera. Tento pokus o syntézu Buberových textů k otázce viny je o to cennější, že nemá předlohu v sekundární literatuře. Provedení tohoto základního záměru práce lze přitom hodnotit jako zdařilé. Autorce se každopádně podařilo v Buberových textech přesně identifikovat a názorně vyložit myšlenkové motivy, které osvětlují a dokreslují myšlenky načrtnuté v textu „Vina a pocit viny“. V tomto ohledu jsou velmi zajímavé a objasňující zejména výklady motivů „chaosu pohnutek“, „ne-polohy“ a „nesouhlasu se sebou samým“ z *Obrazů dobra a zla*. Podle mého soudu právě tyto výklady představují nejcennější a nejzdařilejší část práce. Díky této rekonstrukci Buberova pojetí viny na základě různých textů před čtenářem plasticky vyvstává velmi originální koncepce, která pronikavým způsobem vrhá světlo na kořeny lidské viny a zla. Po formální stránce je třeba na práci ocenit především jasnost a srozumitelnost výkladů. Práce je psána kultivovaným jazykem a má slušnou literární úroveň.

Nedostatky práce a náměty k diskusi

Výklad Buberova textu „Vina a pocit viny“ má místy až příliš charakter referátu. Je především škoda, že již v této části práce nejsou více explikovány nedořešené problémy a otázky, které nastoluje Buberův text a které mají být osvětleny v dalších částech práce za pomoci jiných Buberových spisů. To je ostatně jedním z důvodů, proč se místy ztrácí souvislost mezi první a druhou částí práce. Při výkladu Buberovy polemiky s psychoterapeuty postrádám zmínku o pojmu „autentického pocitu viny“, jenž Buber zavádí v opozici vůči psychologickému pojetí „pocitu viny“. Výklad klíčového pojmu „existenční viny“ (2.4) není

příliš šťastně postaven: Aniž by byl tento pojem vlastně vysvětlen, přechází hned autorka k výkladu pojmu „bytosného určení“. Teprve poté vysvětluje, že existenční vina spočívá v porušení „řádu lidského světa“ či „řádu lidského života“. Tento postup je poněkud zavádějící, neboť sugeruje, jako by vlastní podstatou existenční viny bylo odchýlení od bytosného určení a porušení „řádu lidského světa“ jeho důsledkem. Buber naproti tomu nejprve zdůrazňuje, že „existenční“ vinu na sebe člověk uvaluje v „konkrétní personální situaci“ a že ji zakládají určité činy (nebo i neschopnost činu), které způsobují zanedbávání, porušování, zraňování či přetrhávání nitek onoho křehkého pletiva interpersonálních vztahů, z nichž je právě utkán řád lidského světa. „Bytosné určení“ s existenční vinou souvisí potud, že člověk se následkem tohoto porušení „řádu lidského světa“ zároveň odchyluje od svého bytosného určení (protože uskutečnění tohoto určení je možné pouze skrze autentické vztahy k druhým), zatímco proces projasňování viny mu má umožnit, aby se na cestu svého určení znovu navrátil. Druhá část práce je s ohledem na interpretační výkon a přínos podstatně zdařilejší. Nicméně tato část obsahuje některé z hlediska vlastního tématu nadbytečné (byť zajímavé) odbočky a exkursy. Místy se nelze zbavit dojmu, že se autorka nechává unést tématy, které ji osobně zajímají, bez ohledu na hlavní a proklamované téma její práce. Díky tomu také čtenář ve druhé části někdy ztrácí nit souvislosti s předchozí částí. To se týká zejména kapitol „Bůh ve světě“, „Kritika náboženství“ či „Láska“. Za určitou slabinu práce, lze považovat také poměrně omezené užití sekundární literatury.

Hodnocení

Navzdory dílčím výhradám se domnívám, že práce splňuje nároky kladené na diplomovou práci, a v jejím celku ji považuji za zdařilou. Proto navrhuji její hodnocení známkou v rozmezí „výborně“ – „velmi dobře“, v závislosti na průběhu obhajoby.

V Praze, 16. 6. 2012

Václav Němec